

Morvay Péter, a Honismeret első szerkesztője

Morvay Pétert éppen ötven esztendeje, 1959-ben ismertem meg, amikor egyetemistaként bementem a Néprajzi Múzeum akkori, Könyves Kálmán körúton lévő épületébe, mert nagyapám szülőfaluja, Hollókő hagyományos paraszti gazdálkodásának ismeretanyagával részt akartam venni az önkéntes néprajzi és nyelvjárási gyűjtőpályázaton. A futó tájékozódásból, alkalmi beszélgetésből aztán évek során szoros szakmai és emberi kapcsolat, atya-fiúi barátság, fegyvertársi szövetség lett, ami Morvay Péter 1994. február 23-án bekövetkezett haláláig tartott. Adjutánsként mellette lehettem a néprajzi gyűjtőmozgalomban, az évenkénti gyűjtőtálalkozók szervezésében, később pedig a honismereti mozgalomban. Sokáig titkárkodtam mellette, amikor a Magyar Néprajzi Társaság Önkéntes Gyűjtők Szakosztályának elnöke volt, s mikor már betegeskedett, én követtem ebben a tisztségben. Ugyancsak tőle vettem át 1974-ben a Honismeret folyóirat szerkesztői munkáját. Több alkalommal gyűjthettem vele és tanulhattam tőle közös gyűjtőútjainkon. Ezt a segítő szolgálatot jelentő kapcsolatot csak erősítette az a körülmény, hogy Morvay Péter közös szovjet fogolytáborban raboskodott édesapámmal, akitől sokat hallhattam Péter bátyám ottani áldásos – mentális – tevékenységéről. Valóságos önképzőkört, szavalóversenyeket szervezett, színdarabokat adott elő a fogoly tisztek számára, amint erről Örkény István is megemlékezik a szovjet fogolytáborokról írt könyvében.¹

Kettőnk viszonya – talán a jelentős korkülönbség miatt – nem érlelődhetett „testi-lelki” barátsággá. Péter bátyám különben sem volt bizalmaskodó, könnyen kitarulkozó ember. De úgy érzem segíthettem neki abban, hogy keze alá dolgozva többet megvalósíthasson céljaiból, számomra pedig leginkább talán a cserkészlet nevelő-iskoláját pótolta ez a kapcsolat, amitől egy sötét korszak még 1946-ban megfosztott.

Emlékével foglalkozva, egyre inkább felismerni vélem Morvay Péter jelentőségét, emberi értékeit s egyben tragikumát. Az önkéntes néprajzi gyűjtőmozgalom életre hívásával és a honismereti mozgalom megalapozásával néhányadmagával olyan intézményt teremtett a legnehezebb politikai viszonyok közepette, ami a népből jött és a népben gyökerező, szolgáló értelmiség számára lehetőséget nyújtott a magyarság szellemi értékeinek mentésére és felmutatására. Megtűrt, elfogadott, sőt intézményesen támogatott kereteket adott számukra – éppen a hagyományos falusi közösségek kollektívizálással történő szétzilálása idején – a letűnő paraszti kultúra tárgyi és szellemi értékeinek megmentésére. Ez az értékes szervezőmunka azonban háttérbe szorította Morvay Péter tudományos munkásságát. Igen sok kutatói terve, megkezdett kézírata félbe maradt, nem tudta kiérlelni és közkinccsé tenni őket.

Halála óta érzem, hogy adósai vagyunk a szinte minden energiáját a néprajzi és honismereti mozgalom szervezésére és szakmai segítésére fordító, tudományos ambícióit feláldozó Morvay Péternek. Születésének századik évfordulója közeledésével, hozzáfogtam egy tisztelgő Emlékkönyv összeállításához, amely lehetőség szerint minden oldalról bemutatja azt a szellemi teljesítményt, amit abban a nehéz korban Morvay Péter megvalósított és reánk hagyott. Munkám során (amit az NKA 2502/0665 azonosítószámú nyújtott ösztöndíjának segítségével végeztem) számos olyan dokumentumra találtam, melyek megvilágítják munkásságának indítékait, szándékait, körülményeit, s olykor fényt vetnek azokra a nehézségekre is, amiket a mindenkor ár ellen haladó Morvay Péternek több-kevesebb eredménnyel sikerült leküzdenie. Ezzel az írással a folyóiratunkat 1972-ben – Töltési Imrével együtt – megalapító és három esztendőn keresztül szerkesztő Morvay Péterre emlékezem, aki szinte haláláig részt vett a szerkesztő bizottság munkájában és értékes írásokkal szolgálta a lapot és a honismereti mozgalmat.

Morvay Péter Szatmárnémetiben született 1909. április 13-án, tizgyermekes család nyolcadik fiúgyermekéként. Szüleinek családja mindkét ágon a Partiumhoz és a magyar történelem progresszív eseménysíkjához kötődött. Anyai szépnagyapja, Kazinczy Miklós, a Martinovics-összeesküvés miatt került börtönbe. Atyafiságába sorolhatta Kazinczy Ferencet, aki az általa elnevezett Széphalomból szervezte a magyar irodalmi életet; apai nagyapja pedig 48-as honvédtiszt volt. Alsódraskóczi Morvay Péter tehát abból a kismemesi rétegből származott, amelynek gondolkodásában természetes volt a haza szolgálata: szóval, fegyverrel vagy tollal.

¹ Örkény István: Lágerek népe. Szépirodalmi, Bp. 1981.

A középiskolát Szatmárnémetiben kezdte, majd az ország darabokra szaggatása után Nyírbátorban folytatta, s végül Budapesten fejezte be. 1927-től 1932-ig a Pázmány Péter Tudományegyetem hallgatója, ahol többek között Győrffy István, Gombocz Zoltán, Horváth István tanítványa volt, itt szerezte meg a bölcsészdoktori fokozatot. Diplomával a kezében a Néprajzi Múzeumba került, akkori szokás szerint díjtalan gyakornokként, majd másfél évre a Veszprém Megyei Múzeum munkatársa lett. Innen 1940-ben a Teleki Pál által vezetett Táj- és Népkutató Intézetbe (később Államtudományi Intézet Táj- és Népkutató Osztálya, majd Keleturópai Intézet) került. Ennek megszűnése után, 1949-ben visszatért a Néprajzi Múzeumba, amelynek Adattárában egészen 1970-ig, nyugdíjazásáig a gyűjtésszervezés, az önkéntes néprajzi gyűjtők hálózatának kialakítása és működtetése volt a feladata, mi több: *a hivatása*.

Morvay Péter szerzeágazó munkássága, állandóan fegyvertársakat fürkésző érdeklődése nem fért meg egy intézménynél, egyetlen munkakörben. Az 1930-as évek végén és az 1940-es évek elején részt vett a cserkészlet, különösen a hagyományörző regőscserkészlet szervezésében, majd az 1950-es években szoros kapcsolatot alakított ki az akkori Népművészeti Intézet hasonlóan elkölvezett munkatársával: *Dömötör Sándorral, Novák Józseffel* és másokkal. Később részt vállalt a Hazafias Népfront keretei között szervezett honismereti mozgalom kialakításában és munkájában. Megalakulása óta elnöke volt a Magyar Néprajzi Társaság Önkéntes Gyűjtő Szakosztályának, s a Néprajzi Múzeumból való puccsszerű nyugdíjaztatása után a gyűjtésszervezéssel kapcsolatos tevékenységét is egyre inkább a Néprajzi Társaság keretei között valósította meg. Mindezen munkaterületek áttekintésével tudjuk csak érzékeltetni és méltányolni Morvay Péter *sokirányú, de egy cél érdekében végzett* munkásságát. Noha a második világháború első éveiben századosi minőségben szolgált, később, a diktatúra idején a nemzeti önvédelem küzdelmeiben Morvay Péter elsősorban a szellemi partizánháború eszközeit alkalmazta, azokkal mozgósított, küzdött, vitézkedett és – ha nem is mindig, de általában – győzedelmeskedett.

A néprajztudomány területén Morvay Péter viszonylag keveset, ám értékeset alkotott. Első közlései az 1930-as évek végén és az 1940-es években jelentek meg, s főként szűkebb szülőföldjének, Szatmár megye és az Ecsedi-láp környékének *anyag kultúrájával* foglalkoztak. De jellemző módon, már a Néprajzi Múzeumban töltött gyakornoki éve alatt is vonzódott a közös, szervezett formában végzett gyűjtőmunkához. Így 1938-ban részt vett a szokolyai közös gyűjtőúton, ahol elsősorban a *hagyományos gazdálkodást* tanulmányozta. A Néprajzi Múzeumba való visszakérülése után, az akkori Népművészeti Intézetrel való gyümölcsöző együttműködése idején egyéb tevékenysége mellett elmélyült gyűjtéseket és kutatásokat folytatott a *népitánc* területén. Önálló tanulmányokkal jelentkezett, különösen népi táncaink történeti rétegei érdekelték. Két esztendeig szerkesztette a *Táncudományi Tanulmányokat*, társ-szerkesztője volt a *Somogyi táncok* című vaskos kötetnek, figyelemmel kísérte és recenzálta a hazai néptánc kutatás eredményeit. Az 1950-es évek végétől azonban egyre kevesebbet alkotott és publikált a szorosabb értelemben vett néprajztudomány területén, idejének, energiájának túlnyomó részét az önkéntes néprajzi gyűjtőmozgalom szervezése kötötte le. Hagyatékában számos tervvel, gyűjtési-kutatási vázlattal találkoztam, amiket nem sikerült megvalósítani. A Csörsz-árkával kapcsolatos emlékegyűjtése, a bukovinai székely hagyományokat gyűjtő munkacsoport létrehozása, az építőáldozatra vonatkozó ismeretanyag összegyűjtésének szándéka, a népi gyógynövényismeret feltárásának programját felvázoló Ezerjófű-akció mind-mind egy olyan ember látomása volt, aki érzi, hogy a hagyományos értékek összegyűjtésére egyre kevesebb az idő, sok mindenbe belefog, belekap, de nem igazán jól méri fel erőit és lehetőségeit, végül is nem egyetlen, nagy formátumú, de mindinkább korosodó ember energiájához méretezett kezdeményezéseket igyekszik elindítani. Mindennek óhatatlanul egyre inkább az lett a következménye, hogy mind több befejezetlen tervezet lógott a levegőben, ami nemcsak környezetét csüggesztette, de őt magát is elkedvetlenítette, örökös elégedetlenkedésre kárhoztatta.

Morvay Péter életének kétségtelenül legnagyobb, hatásában is legeredményesebb alkotása az *önkéntes néprajzi és nyelvjárási gyűjtőmozgalom*, ami a Néprajzi Múzeumból való kényszerű nyugdíjazása után – mintegy reinkarnációként – a honismereti mozgalomban folytatódott. A dolgok rendjéből adódóan soha nem fogjuk megtudni, *mit veszített* a néprajztudomány azzal, hogy Morvay Péter élete derekán gyakorlatilag felhagyott a kutatással, a tudományos művek publikálásával. Azt azonban jól tudjuk, hogy *mit nyert* a néprajztudomány, s közvetve mit jelentett sok száz önkéntes gyűjtő, majd a honismereti mozgalomban több ezer ember számára, hogy Morvay Péter fel tudta áldozni tudományos pályáját és ambícióit a gyűjtőmozgaloméért. Mert ha nem áldozza fel, ha csak fél kézzel, fél gözzel, mintegy mellékesen foglalkozott volna a gyűjtésszervezéssel, az önkéntes gyűjtők irányításával, támogatásával, segítségével akkor soha nem nőhetett volna ez a mozgalom olyan széles körűvé, tagjainak számottevő része nem válhatott volna olyan felkészültségűvé, amilyenné így lett. Ezt a munkát ismerte el a Magyar Néprajzi Társaság.

rajzi Társaság 1979-ben, valamint a Honismereti Szövetség, amikor 1990-ben *tiszteleti tagjává* választotta.

Morvay Péter már múzeumi gyakornoksága idejéről foglalkozott a *néprajzi gyűjtés szervezésének módszertani és gyakorlati kérdéseivel*. Mikor a Veszprémi Múzeumban dolgozott, a Dunántúli Szemlében rovatot indított az önkéntes néprajzi gyűjtők ösztönzésére és segítésére. Később az Országos Táj- és Népkutató Központban (és más néven továbbélő jogutódjaiban) igyekezett megvalósítani Györfly István koncepcióját, miszerint a középiskolába „nem csak önálló tantárgyként óhajtjuk bevinni a népismeretet, hanem valamennyi tantárgy alapjává kívánjuk tenni”. A Táj- és Népkutató Központban a tanítóképzők és a középiskolák magyartanárai számára tartottak magyarságismereti, népismereti tanfolyamokat, s ezek szervezésében Morvay Péter aktívan részt vett.

Az 1930-as évek végén Teleki Pál és Györfly István két fiatal néprajzkutatót (Gunda Béla és Keszzi Kovács László) küldött Svédországba és Finnországba, hogy tanulmányozzák, majd visszatérve alkalmazzák hazai viszonyokra a szervezett, kérdőíves „önkéntes” néprajzi gyűjtés rendszerét. Ezek a skandináv országok szép eredményeket értek el a tekintetben, hogy a nemzeti érzést és a hagyomány iránti elkötelezettség energiáit miképpen lehet hasznosítani a néprajztudomány érdekében. Ezt a kettejük által kidolgozott kérdőíves gyűjtési rendszert fejlesztette aztán Morvay Péter pályázati rendszerré. Már 1942 és 1944 között két ízben meghirdette az Országos Ifjúsági Táj- és Népkutató Pályázatot, s ehhez kérdőíveket, gyűjtési útmutatókat készített. Nem előzmények nélkül szervezte meg tehát a Néprajzi Múzeumban az 1950-es évek legelején a *néprajzi gyűjtőmozgalmat*. Személy szerint is sokakkal volt már kapcsolata: a tíz esztendővel azelőtti pályázaton résztvevőkkel s a regös-cserkész mozgalomból, a néptáncosok köréből is sokakat ismert. Erre a széleskörű szellemi kapcsolatrendszerre építve sikerült megteremtenie minden mozgalom három alapvető feltételét. A Néprajzi Múzeum falai között megvolt az *intézményi háttér*, s K. Kovács Péterrel létrehozták annak Etnológiai Adattárát. Széles körű együttműködést alakított ki azokkal a főként falvakon élő *emberekkel*, akik az egykori néptanítói lelkiülettel keresték a nép szolgálatának lehetőségét, s a mind erőszakosabb diktatúra mindenféle nemzeti megnyilvánulás elfojtásának időszakában hasznos és értelmes cselekvési lehetőséget találtak ebben a mozgalomban. És végül harmadik feltételként ott volt *ő maga*, aki lemondva tudományos ambícióiról, teljes energiáját a mozgalom szervezésének szentelte, s később – elsősorban Végh József személyében – segítő-társra találva gondoskodott a gyűjtők szakmai pártolásáról és képzéséről.

A Néprajzi Múzeum keretei között 1952-ben hirdette meg első ízben az Országos Néprajzi Gyűjtőpályázatot, amely azóta is minden esztendőben (később kétévenként) megvalósul. 1952-től 1963-ig szerkesztette és jórészt írta az Adattári Értesítőt, amely a gyűjtőkkel való kapcsolattartás fő fóruma és intézményes formája volt. Ebben jelentek meg a gyűjtőmunka színvonalát garantáló útmutatók és a kérdőívek. Akkoriban, az 1950-es évek közepén, még arra is talált lehetőséget, hogy három kötetben napvilágot lássanak a legjobb pályamunkák. Ezeket a köteteket a Néprajzi Múzeum és a Népművészeti Intézet közösen adta ki, a válogatást, szerkesztést Morvay Péter végezte.

Fontos előrelépés volt a néprajzi gyűjtőmozgalom szempontjából, mikor 1963-ban Tatán első ízben rendezték meg az Önkéntes Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtők Országos Találkozóját. Ezekre a találkozókra azután rendszeresen, évente, kétévente sor került. Morvay Péter nagy körültekintéssel szervezte ezeket az egyhetes találkozókot, a gyűjtőmozgalom fő továbbképzési alkalmait. Igyekezett a néprajzkutatás legidősebb kérdéseit napirendre tűzni és azon fáradozott – ha nem is mindig egyforma sikerrel –, hogy a „hivatásos” néprajzkutatók közül minél többen vegyenek részt a találkozókon, ismerkedjenek a gyűjtőkkel, azok pedig tanuljanak tőlük. Később hasonló céllal jött létre a Néprajzi Társaság Önkéntes Gyűjtő Szakosztálya, amelynek haláláig elnöke volt. Az ő kezdeményezésére alapította a Társaság 1966-ban a legkiválóbb néprajzi gyűjtők elismerésére a Sebestyén Gyula-emlékérmet.

Gyűjtésszervező munkáját a tudatosság jellemezte. Nagyon jól tudta, hogy az önkéntes gyűjtők lelkésége nem pótolja a szakértelemet, s hogy mindenfajta amatőr tevékenységet kellő szakmai segítség nélkül állandóan fenyegeti a dilettantizmus. Ezért szüntelenül szorgalmazta, hogy a néprajzkutatók készítsenek kérdőíveket, útmutatókat a gyűjtők számára. Ebből a célból állította össze még az 1950-es években a néprajzi gyűjtés kisiskoláját², amelyben rendkívül fontos szempontokat foglalt össze az önkéntes gyűjtők számára.

² Morvay Péter: A néprajzi gyűjtés kisiskolája. In.: *Morvay Péter, Simon Józsefné és Igaz Mária (szerk.): Népünk Hagyományából*. Művelt Nép Kiadó. Bp. 1956. 167–175. old.

De nem csak az önkéntes gyűjtőkre kellett hatnia, hogy elsajátítsák a szükséges alapismereteket, hanem a néprajzkutatókra is, hogy fogalmazzák meg szakterületük vagy térségük legfontosabb gyűjtési feladatait. Ezért még az 1970-es évek elején tervbe vette egy *Megyei néprajzi gyűjtőfeladatok* című sorozat elkészítését, ez ügyben szólalt fel Nyíregyházán, az I. Országos Honismereti Akadémián is. A sorozat összeállításában elsősorban a vidéki néprajzkutatókra számított, s nem rajta múltott, hogy végül is csak néhány megye gyűjtési feladatairól készült átfogó kép. Ez az alapos tájékozódás tette lehetővé, hogy mindig átgondolt, a gyűjtés mozgalmi, oktatási előnyeit is számba vevő, s a néprajztudomány tényleges igényeire alapozott gyűjtési feladatokat fogalmazott meg és tűzött ki, mint például az Ezerjő-fű-akció.

Morvay Péter tevékenységének másik nagy területe a *honismereti mozgalom*. Egyenesen vezetett ide az útja a néprajzi gyűjtőmozgalomtól, hiszen a honismereti munka – módszereit, valamint az érdeklődők körét tekintve – a Morvay szervezte néprajzi gyűjtésen alapult, úgy is mondhatjuk, hogy abból fejlődött, terebélyesedett ki. Erre az 1960-as évek elején került sor, mikor a Hazafias Népfront és az akkorra már Népművelési Intézetnek nevezett egykori Népművészeti Intézet felvállalta a honismereti mozgalom szervezését és szakmai irányítását. Nem véletlen, hogy Györfly István *A néphagyomány és a nemzeti művelődés* című alapművének egykori felelős kiadója, Morvay Péter lett a honismereti mozgalom folyóirata, a Honismereti Híradó első szerkesztője, s hogy a később Honismeret címet viselő lapnak egészen 1993-ig, betegsége súlyosbodásáig szerkesztőbizottsági tagja volt. Az akkor még Honismereti Híradónak nevezett folyóirat első „különszámában” olvashatjuk a szerkesztő Köszöntőjében: „Mint egy falat kenyérre az éhezőnek, olyan szüksége van mozgalmunknak egy olyan központi sajtóorgánumra, amely a mozgalom állandó fejlődésével lépést tartva (...) összefogója lehet a honismereti munkának.”

Bizonyos mértékben jelképes jelentőségűnek kell tartanunk 1967-ben megjelent *Honismeret és néprajz* című írását, amely módszertani alapoásával átvezető hidat jelent az önkéntes néprajzi gyűjtőmozgalom és a szélesebb alapozású, de hasonló célokat szolgáló honismereti mozgalom között. A néprajzi gyűjtők elsősorban tudománysegítés céljából történt szervezéséhez hasonló körülménnyel és lendülettel látott hozzá a helytörténet, az intézménytörténet, a műemlékvédelem, a természetvédelem és a honismeret számos más területe művelésének ösztönzéséhez, a honismereti táborok szervezésének módszertani alapozásához. „Az is hasznos eredménye a honismereti szakkörök munkájának – írja Morvay Péter –, hogy dokumentációs, illusztratív anyagot bocsát a más honismereti munkaágakra specializált szakkörök, valamint az iskolák falai között folyó, egyes tantárgyakhoz (nyelv és irodalom, történelem földrajz, lakóhelyismeret) kapcsolódó oktató, a testnevelő (népi sportjátékok), a néprajzi vonatkozású szakköri és művészeti (ének, zene, tánc, rajz, kézimunka), a hazafias és a politechnikai nevelőmunka rendelkezésére. A hazafias nevelést természetesen közvetlenül is eredményesen szolgálja a honismereti-néprajzi szakköri tevékenység: a benne résztvevők jobban megismerik népünk múltját, mai életét és alkotásait, s ezáltal ezek megbecsülésére, igazabb hazafiaságra nevelődnek.”

Honismereti vonatkozású kezdeményezései közül talán az ország-fényképezési akció előkészítésében vállalt szerepét érdemes kiemelni, ami jól jellemzi, hogy miként tudta hasznosítani a honismereti mozgalom egy-egy akciója során a néprajzi gyűjtés szervezésében szerzett tapasztalatait. Az akció meghirdetését követően számba vette az előzményeket, felsorolta az országban ismeretes jó példákat, s kitért az eddigi munka hiányosságaira. Felvázolta az ország-fényképező munka során figyelembe veendő szempontokat, és javaslatokat tett az összegyűlt anyag elhelyezésére és további sorsára vonatkozóan.

Morvay Péter 1990-ben az elsők között kapta meg a kiváló honismereti munka elismeréséért a Béli Mátyás nagy országleíró művének szellemében alapított *Notitia Hungariae Emléklapok* díjat.

Nagyon sokan voltak és vannak, akik Morvay Péter vonzáskörébe kerülve lelkesen indultak el azon az úton, amelyen ő járt, és amit mutatott számukra, számunkra. Ez az út a Györfly István és a Karácsony Sándor által ránk hagyott szellemi örökség mentén vezetett, amely a néprajzot nem csupán tudományos témának tekintette, a néphagyományt a nemzeti művelődés alapjává kívánta tenni és ezzel a szemlélettel akarta nevelni az ifjúságot. Ennek a gondolatnak szentelte Morvay Péter egész gazdag és termékeny életét.

Halász Péter